

arbeidet – og lære noe av det, ikke minst i forhold til redelighet overfor kildematerialet og nødvendigheten av metodisk pålitelighet.

Boken avslutter med en fruktbar usikkerhet og ved nøkternt å slå fast at dens forsiktige konklusjoner (som i realiteten er meget godt underbygd) bør gi grunnlag for videre undersøkelser. Altså en sterk kontrast til de mange som i løpet av de siste tiårene har ment at de har funnet svaret på de grunnleggende spørsmål knyttet til pesten, en gang for alle. At Karl-Erik Frandsen i så stor grad som han gjør, understreker mangfoldet, usikkerhetene og tvetydighetene, antyder paradoksalt nok at han har kommet lenger i forståelsen av pestepidemiene enn de fleste.

Hans siste kommentar er en oppfordring til omfattende, tverrfaglig innsats for å undersøke mikrobiologiske forhold knyttet til pest. Det er noe denne anmelderen blankt støtter, selv om funn av DNA fra pestbakterier i de aller siste år nok et stykke på vei har bidratt til å komme atskillig nærmere spørsmålet om hvilket patogen som forårsaket Den sorte død og de mest uhyggelige pandemiene i Europas historie. Karl-Erik Frandsen har med sin analyse av pesten i Østersjøområdet 1709–1713, på sin side bidratt til en ny og utvidet kunnskap om pest, pestens epidemiologi og pestens virkninger.

Ole Georg Moseng

KNUD HAAKONSSSEN & HENRIK HORSTBØLL (red.): *Northern Antiquities and National Identities. Perceptions of Denmark and the North in the Eighteenth Century*. København 2008, Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. 382 s. 275 kr.

Opfattelsen af, at Danmarks historie er noget helt særegent, er en tradition, der kan føres tilbage til nationalromantikken, men er stadig levende i såvel nutidige debatter som i værker om Danmarks historie. Resultatet er, at dansk historieskrivning har lukket sig om sig selv og kun i ringe omfang har undersøgt, hvorledes strømninger fra udlandet influerede landets politiske og kulturelle liv. Formålet med denne antologi er at præsentere et mere udadvendt billede af Danmarks samspil med det øvrige Europa i oplysningstiden. Bidragene er skrevet af danske og internationale forskere og handler både om, hvordan udlændinge opfattede Danmark i perioden, og om hvordan danskere modtog påvirkninger fra udlandet.

Frihed var det helt centrale begreb i 1700-tallets politiske debat, og flere af antologiens bidrag handler om, hvorledes forestillingen om en

oprindelig frihed i den germanske oldtid blev brugt til at legitimere politiske krav i samtiden. Flere statsteoretikere fremhævede, at Nord-europa havde tradition for liberale statsformer, og brugte blandt andet Tacitus' *Germania* (skrevet i 98 e.Kr.) som kilde til at understøtte dette udsagn. Samtidig begyndte flere at bruge etnografiske argumenter, hvilket blandt ses i Montesquieus *De l'esprit des lois*, hvor politiske traditioner blev knyttet sammen med folkeslag og folkekulturer. Colin Kidd forklarer, hvorledes den schweiziske historiker Paul-Henri Mallet, som blev hyret af den danske enevælde til at skrive en flatterende Danmarkshistorie for det franske publikum, brugte Montesquieu til at forklare, at det koldere klima gjorde skandinavernes stater mere liberale end de sydeuropæiske. Thomas Percys subversive oversættelse af Mallets bog til engelsk i 1770 introducerede yderligere en distinktion, idet Percy hævdede, at kelterne ikke tilhørte den germanske race, men den slaviske, og at de var dovne og ikke havde haft del i den antikke frihed. Etnografiske stereotyper var velkendte før nationalromantikken. Henrik Horstbøll redegør for, hvordan P.F. Suhm, P.-H. Mallet og Tyge Rothe har skrevet historiske fremstillinger om henholdsvis den danske helstat, Norden og Europa, og alle tre nåede frem til, at bondestanden i Norden oprindelig var fri, men gennem historien var blevet kuet af store godsejere. Hans Aarsleff har undersøgt P.F. Suhms og Jens Krafts historiesyn. Hvor Suhm havde Biblen som primærkilde, var Kraft influeret af Joseph-Francois Lafitau og Bernard le Bovier de Fontenelles opfattelse af, at historien viste menneskehedens kontinuerlige fremskridt mod stadig større civilisation. Aarsleff afviser dermed, at Jean-Jacques Rousseaus *Discourse* skulle være Krafts primære inspirationskilde.

Robert Molesworths kritiske *Account of Denmark as it was in the year 1692* var et frontalangreb på den danske enevælde. D.W. Hayton finder, at Molesworths egentlige motiv var hans egen *whiggishness*, som indebar et forsvar for borgerlige rettigheder, begrænsning af kongens magt gennem en blandet statsform og folkets ret til at modsætte sig en tyrannisk hersker. Skriftet var således også et indlæg i den politiske debat i Molesworths hjemland, England. I antologiens mest veloplagede bidrag når Sebastian Olden-Jørgensen ligeledes frem til, at Molesworths skrift reelt ikke handler om Danmark, men derimod om at promovere liberale deistiske anskuelser i England.

Hvordan reagerede den danske enevælde på et så kritisk skrift, der havde meget høje oplagstal og oven i købet var udgivet i et land, hvor pressen havde langt større frihed end i Danmark? Man bad selvfølgelig William 2. om at forbyde skriftet og brænde alle eksisterende kopier

offentligt. Men Molesworths beskrivelse af Danmark afstedkom også mere begavede modsvar af Laurids Thura, Johannes Moller og først og fremmest Ludvig Holberg. Olden-Jørgensen viser nærmest punkt for punkt, hvordan *Dannemark og Norges Beskrivelse* er skrevet op imod Molesworth.

Der var stor fokus på personlig frihed i 1700-tallet. I en meget klar fremstilling beskriver Flemming Lundgreen-Nielsen, hvorledes Johannes Ewald forsøgte at balancere individets stræben efter frihed med patriotisme; i.e. forpligtelsen til at handle solidarisk og tage hensyn det borgerlige fællesskab, hvilket reflekteres i hans *Balders død* og *Fiskerne*. Jens Baggesens livsforløb var et mere håndgribeligt resultat af individets søgen efter sin egen identitet gennem utallige rejser i det meste af Europa. Han blev født i fattige kår, men opnåede tidligt berømmelse blandt landets sociale elite. Det var en karriere, som resulterede i en rastløs adfærd og digteriske overvejelser over, hvad menneskelig, borgerlig og politisk frihed egentlig indebærer. I forlængelse heraf leverer Michael Bregnsbo en glimrende analyse af de forskellige måder, begrebet frihed blev anvendt på i perioden 1784-1799 i det offentlige rum, dvs. i tidsskriftsartikler, prædikener og trykte taler holdt i foreninger, på universiteter og latinskoler. Der var generelt enighed om, at frihed var ønskeligt, men også advarsler om, at det ikke indebar en uhæmmet ret til oprør og stridigheder. Man argumenterede for *borgerlig* frihed, hvormed mentes, at lovene skulle sikre indbyggerne borgerlige rettigheder, herunder frihed fra stavnsbånd, handelsfrihed og trykkefrihed, men at borgerne også havde pligter over for kongen, staten og det fælles bedste. Mere problematisk bliver spørgsmålet om, hvor dybt loyalitetserklæringerne over for enevælden stak. Man løber altid ind i det metodiske problem, at folk helst skulle erklære deres hengivenhed over for både kongen som person og enevælden som politisk system og i hvert fald ikke skulle sige det højt, i fald de ikke nærrede en sådan. Bregnsbo dokumenterer imidlertid, at argumentationen for enevælde i nogle tilfælde var mere sammenhængende og velbegrundet, end man umiddelbart skulle tro. Argumenterne for enevælden blev forstærket efter den franske revolution, idet kongen blev anset som garant for, at friheden ikke løb ud ad en tangent og blev til anarki, og at det enkelte individ kunne søge sin egen lyksalighed på en borgerligt acceptabel måde.

Ole Feldbæk skriver om den begyndende nationale identitet, som voksede frem i Danmark fra omkring 1750. Essensen af dette bidrag er det samme som hans bidrag til firebindsværket *Dansk Identitetshistorie* fra 1991. Dette blev i sin tid kritiseret for ikke i tilstrækkeligt omfang at

lægge afstand til den primordiale traditions betoning af nationalismens dybe historiske rødder. Det er en lidt forfejlet kritik, for Feldbæk underkender ikke, at patriotismen, med vægt på borgerdyd frem for national emotion, også var meget udbredt, men lægger blot i den aktuelle sammenhæng mest vægt på at fremlægge materiale, der belyser de nationale strømninger, som vitterlig voksede frem blandt den borgerlige middelklasse i anden halvdel af 1700-tallet. Pudsigt nok er holdningen omvendt i udlandet, specielt Storbritannien, idet forskning, som ensidigt fokuserer på 1700-tallets patriotisme og undervurderer de nationale strømninger i tiden, betegnes som *whig history*.¹

Mere kosmopolitiske strømninger nåede også frem til den danske helstat. John Christian Laursen skelner i sit kapitel mellem to former for kosmopolitisme: den humanistiske og den kyniske. De humanistiske kosmopolitter havde en åben tilgang til hele verden; det var intellektuelle, der rejste og undertiden boede i udlandet, beherskede flere klassiske og moderne sprog, men som også var moderate nationalister. Danske repræsentanter herfor var Ludvig Holberg, Otto Thott og Bolle Willum Luxdorff. Blandt kynikerne var Johann Friedrich Struensee, der havde et elitært og materialistisk verdenssyn, og som afviste enhver form for nationalfølelse. Laursen konkluderer, at førstnævnte retning var den strategisk klogeste, fordi den lagde op til langsigtede reformer, hvorimod den struenseeske variant var for radikal og lagde op til hurtige omvæltninger. Kasper Riskjær Eskildsen skriver om især Christian Thomasius' bestræbelse på at gøre viden om, hvordan man klæder sig for at følge fransk mode og udviser høflig adfærd, *decorum*, til en selvstændig disciplin på universiteterne. Thomasius virkede i Halle, men hans ideer blev i Danmark udbredt af den holstenskfødte professor i Kiel, Christoph Heinrich Amthor. Årsagen til, at de fandt det nødvendigt at undervise i emnet *decorum*, var den i samtiden udbredte latterliggørelse af verdensfjerne akademikere, der ikke havde begreb om etikette. Oplysningsfilosofferne var dog ikke entydige med hensyn til, om man skulle tillægge sig franske manerer og mode, idet mode både var en metafor for den moderne verdens omskiftelighed og samtidig blev opfattet som dét, der fastholdt de sociale konventioner i samfundet.

Michael Harbsmeier slutter antologien af med et afsnit om rejsebetretninger om lokalbefolkningen i danske oversøiske områder, blandt andet Trankebar, Ghana, Island og Færøerne. Harbsmeiers udgangspunkt er den vending, der sker i løbet af 1700-tallet fra primært at

1 Se eksempelvis Tim Blannings kritik af M. Viroli i *The Culture of Power and the Power of Culture*, 2006, p. 24f.

betragte oversøiske kulturer som kuriositeter til at en mere regulær antropologisk interesse. Harbsmeier har jo efterhånden skrevet en del antropologisk historie, men formår stadig at gøre det veloplagt og spændende. Artiklen er dog formodentlig en ansats til en større undersøgelse af emnet, for vi får ikke noget at vide om, hvad rejseberetningerne indeholdt, og hvad den lokale befolkning havde at sige. Harbsmeier gør lidt selvironisk opmærksom på, at det meste af historieskrivningen om oplysningstiden er skrevet *af* hvide protestantiske mænd *om* hvide protestantiske mænd. Det samme gælder for denne antologi. Mary Wollstonecrafts rejseberetning fra Sverige, Norge og Danmark ville for eksempel have været helt oplagt at inddrage, men er ikke nævnt et eneste sted i bogen, til trods for at den var meget populær i samtiden.

Hvis antologiens formål er at åbne Danmarks historie op for ikke-danskere, så har man gjort stoffet unødigt svært tilgængeligt for læsere, der ikke allerede har en god portion basisviden. Det internationale publikum har begrænset viden om Danmarks historie, så det ville have været oplagt med en mere generel introduktion end de drypvise oplysninger, der fremkommer i nogle af kapitlerne. Jeg er dog ikke i tvivl om, at læsere, der allerede er godt inde i Danmarks historie, vil kunne finde meget spændende og værdifuldt i bogen. De fleste af kapitlerne bidrager med megen ny viden. Udgivernes ønske, nemlig at introducere en mere international vinkel på Danmarks historie, er helt klart tiltrængt og bør være retningsgivende for fremtidig historieskrivning. Bogen har således fortjent at blive integreret i kommende Danmarks-historier.

Juliane Engelhardt

TATIANA S. FEDOROVA, PETER ULF MØLLER, VIKTOR G. SEDOV & CAROL L. URNESS (red.): *The Journal of Midshipman Chaplin. A Record of Bering's First Kamchatka Expedition. With a foreword by Vladimir S. Sobolev, Director of the Russian State Naval Archives.* Aarhus University Press 2010. 320 s. 398 kr.

Vitus Berings første Kamtjatka-ekspedition, som Peter den Store udsendte i januar 1725 kort før sin død, har i videnskabshistorien fået status som en art pilotprojekt, der banede vejen for det store opdagelsesforetagende 1733-43. Den første ekspedition er stærkt omdiskuteret, bl.a. fordi kildematerialet er temmelig sparsomt. Det må derfor hilses